

УДК 334.732 : 631.115.8 (477.42)

А.Д. Корягіна
аспірант*

Житомирський національний агроекологічний університет

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ОБСЛУГОВУЮЧІ КООПЕРАТИВИ ЖИТОМИРЩИНИ: СУЧАСНИЙ СТАН

Розкрито основні тенденції сучасного розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України та Житомирщини, зокрема. Наведено їх кількісні характеристики та особливості створення в сільському господарстві. Визначено їх стан та роль відносно структур інших організаційно-правових форм господарювання. Проведено регіональний розподіл та групування (за останні 10 років), що дає змогу виявити позитивні та негативні моменти їх функціонування.

Постановка проблеми

Реформування вітчизняної економіки створило нові соціально-правові передумови для розвитку ринкових інституцій та радикально змінило взаємовідносини в аграрному секторі економіки. Відбулися зміни земельних та майнових відносин, виникли якісно нові організаційно-правові форми господарювання, з'явилося багато дрібних та середніх за розміром сільськогосподарських підприємств. У багатьох країнах світу для подолання труднощів стосовно обмежених можливостей дрібних та нових форм господарювання використовується кооперація. За її допомогою сільгосптоваровиробники, зберігаючи свою юридичну та економічну самостійність, здатні поглибити спеціалізацію, підвищити якість послуг, отримувати прибуток не тільки від сільськогосподарського виробництва, долати бар'єри при виході на ринки збуту продукції, технічного постачання, обслуговування, забезпечувати себе кваліфікованими кадрами тощо.

Однак, кооперативних рух України поки що не набрав відчутних обертів, процес створення кооперативів не став масовим явищем, а ті кооперативи, що функціонують, здебільшого працюють нестабільно та неефективно. Зокрема, спостерігається ціла низка проблем, які заважають розвитку кооперації у нашій країні: недосконалість нормативно-правової бази, недостатня підтримка зі сторони влади, тиск з боку податкових органів, нерозуміння суті кооперації з боку керівних органів та рядових членів, брак коштів для створення нових кооперативів тощо. Тому проблеми, пов'язанні з вивченням стану і ролі сільськогосподарських виробничих кооперативів у аграрному секторі, зумовили необхідність проведення даного дослідження.

© А.Д. Корягіна

*Науковий керівник – д.е.н., професор В.В. Зіновчук

Аналіз останніх досліджень

Вагомий внесок у розвиток теоретичних засад проблеми розвитку сільськогосподарської кооперації, що набув світового значення, зробили класики кооперативної думки – М. Туган-Барановський, О. Чаянов, М. Кондратьєв, Б. Марто, І. Ємельянов, О. Анциферов. На сучасному етапі у цьому науковому напрямі плідно працюють вітчизняні економісти-аграрники П. Березівський, Ф. Горбонос, В. Зіновчук, О. Крисальний, М. Малік, А. Пантелеймоненко, О. Могильний Л. Молдаван, О. Онищенко, Н. Павленчик, Ю. Ушкаренко, Г. Черевко та ін. Проте далеко не всі теоретичні та прикладні питання із зазначеної проблеми вивчені достатньою мірою, окремі з них залишаються мало дослідженими.

Методика досліджень

У процесі дослідження використані загальнонаукові методи: індукції і дедукції, узагальнення, системного аналізу явищ, що вивчаються, синтезу, як прогнозування перспективи вирішення проблеми. Щодо спеціальних методів економічного дослідження, застосовувалися методи порівняння та спостереження, табличний, групування (для визначення періоду, у який створювалася найбільша кількість підприємств цього типу та коли ці підприємства налічували найбільшу кількість членів). За допомогою статистично-економічного методу проаналізовано основні показники динаміки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Для теоретичного узагальнення існуючих підходів до вирішення проблеми використано абстрактно-логічний метод. Також у даній статі відображено матеріали Головного управління агропромислового розвитку в Житомирській області та статистичних звітностей Головного управління статистики.

Об'єктом дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо організаційно-економічних засад ефективного функціонування обслуговуючих кооперативів у аграрному секторі України, і зокрема Житомирщини.

Результати досліджень

В аграрному секторі економіки створюються та функціонують не лише виробничі сільськогосподарські кооперативи, а й обслуговуючі. Наразі, сільськогосподарські виробничі кооперативи здебільшого здійснюють свою господарську діяльність на засадах підприємництва з метою отримання доходу, натомість обслуговуючі кооперативи спрямовують свою діяльність на обслуговування сільськогосподарського та іншого виробництва учасників кооперації і не ставлять за мету отримання прибутку. Сутність і основна перевага обслуговуючої кооперації полягає в тому, що зберігаючи свою юридичну та економічну самостійність сільськогосподарські виробники об'єднуються для того, щоб вести свої господарські справи більш динамічно, отримувати прибутки від

збільшення масштабів своїх операцій, та більш ефективно функціонувати в умов жорсткої конкуренції ринкової економіки.

Однак, не зважаючи на всі позитивні моменти, які обслуговуюча кооперація здатна надати пересічному сільськогосподарському товаровиробнику, в Україні кооперативний рух поки що не досить помітний. На нашу думку, обслуговуючі кооперативи сьогодні ще не в змозі задовольнити велику кількість суб'єктів господарюючого процесу та виконувати великий обсяг робіт та операцій, взагалі, на нашу думку, їх діяльність у сільському господарстві нашої держави ще не досить помітна. У табл. 1 проаналізовано стан інфраструктури аграрного ринку, порівнюючи обслуговуючі кооперативи з іншими формами господарювання.

Таблиця 1. Місце обслуговуючих кооперативів в інфраструктурі аграрного ринку Житомирської області

Назва	Роки							2008 +/- до 2002
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
Біржі	1	1	1	1	1	1	1	-
АТД	23	23	23	23	21	21	21	-2
Оптово-продовольчі ринки	25	25	25	25	25	25	25	-
Аукціони живої худоби	10	10	10	1	-	-	-	-10
Оптово-плодоовочеві ринки	19	19	19	19	19	19	19	-
Заготівельні пункти	1096	1113	1113	1113	1217	1241	1217	+121
Кредитні спілки	5	5	5	5	5	5	5	-
С.-г. обслуговуючі коопера- тиви	75	79	79	83	83	83	83	+6

Як показують данні табл. 1 в Україні, так зокрема і в Житомирській області поки що не спостерігається стійкого та стрімкого зростання кількості сільськогосподарських кооперативів. Хоча якщо порівнювати кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів Житомирської області 2008 та 2002 років ми бачимо хоча і не значне, але все ж таки збільшення цього показника.

Кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у обласному розрізі нашої держави відображено в табл. 2. Проведений нами регіональний розподіл дозволяє відстежити та відмітити наступні специфічні риси. На основі аналізу показників за останні три роки можна зробити висновок, що регіонами, у яких зосереджена максимальна кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у 2005 р. були Житомирська, Івано-Франківська та Хмельницька. Цікавим фактом є те, що у 2006 р. Івано-Франківська область здає звої позиції і знижує показник на 124 одиниці, натомість до трійки лідерів входить АР Крим, збільшивши досліджуваний показник на 70 одиниць. Приємним моментом являється той фактор, що досліджувана нами Житомирська область протягом трьох років входить до лідируючої трійки та займає у 2005, 2006 та 2007 роках 2 місце, нараховуючи 83, 83 та 81 одиницю відповідно.

Таблиця 2. Наявність сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у регіональному розрізі України, од.

Область	2005	2006	2007	2007 р. +/- до 2005 р.
АР Крим	26	96	97	71
Вінницька	42	70	72	31
Волинська	35	37	37	2
Дніпропетровська	32	35	37	5
Донецька	29	30	32	3
Житомирська	83	83	81	-2
Закарпатська	54	19	24	30
Запорізька	54	54	56	2
Івано-Франківська	158	34	37	-121
Київська	65	21	31	-34
Кіровоградська	15	12	13	-2
Луганська	15	13	14	-1
Львівська	44	39	43	-1
Миколаївська	11	11	13	2
Одеська	22	26	28	6
Полтавська	39	26	29	-10
Рівненська	34	34	35	1
Сумська	32	38	41	9
Тернопільська	40	44	45	5
Харківська	8	40	42	34
Херсонська	44	45	48	4
Хмельницька	81	81	80	-1
Черкаська	20	21	23	3
Чернівецька	46	46	47	1
Чернігівська	15	15	17	2
В с ь о г о	1044	970	986	-58

Для глибшого обстеження функціонування сільськогосподарських кооперативів Житомирської області ми взяли дані за останні 10 років (1997–2007 рр.) – для того, щоб з’ясувати у як і періоди створювалася найбільша кількість підприємств цього типу та коли ці підприємства налічували найбільшу кількість членів (табл. 3). Наведенні данні вказують, що найбільша кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів створювалася протягом 2000, 2001 років, 2003 та 2004 років. Також вони свідчать про те, що саме у цей період їх склад нараховує найбільшу кількість членів, а саме: 42, 40, 26 та 32 працівника відповідно.

Це явище, на нашу думку, можна пояснити тим, що саме у період з 2000 по 2004 рр. в Україні створювалися умови, які сприяли розвитку кооперативного руху. Про це свідчить низка заходів, законів та указів, які набирали своєї чинності протягом цього часу, серед них: Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» [12] від 17 липня 1997 р. зі змінами та доповненнями, Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо

прискорення реформування аграрного сектору економіки» від 3 грудня 1999 р., Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки України на ринкових засадах» [15] від 19 грудня 2000 р. № 1348/2000, Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку» [16] від 6 червня 2000 р. Слід відмітити, що в 2000 році у результаті прискорення реформування аграрного сектору на основі реструктуризованих колективних сільськогосподарських підприємств виникло 11,8 тис. нових виробничих агроструктур різних організаційно-правових форм, із них 2,0 тис. (24,4 %) сільськогосподарських кооперативів [10, с. 72].

Таблиця 3. Залежність чисельності членів сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів Житомирської області від періоду їх функціонування

Рік створення	Кількість кооперативів, од.	Середні кількість членів кооперативу в групі, чол.
1997	3	6
1999	1	4
2000	14	42
2001	26	40
2002	9	9
2003	10	26
2004	10	32
2005	3	3
2006	3	5
2007	2	4
Всього	81	29

Стосовно другого етапу пошкваллення створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, то цьому процесу сприяли: Закон України «Про кооперацію» [11] від 10 липня 2003 р., Програми розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на 2003–2004 рр. [14], затверджені постановою кабінету міністрів від 12 грудня 2002 р. № 1858 та низка інших нормативно-правових актів. До того ж протягом 1999–2004 р. загальний розмір підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні значно збільшився – з 1675,6 млн грн у 1999 р. до 6366,3 млн грн у 2004 (майже учетверо). Підтримка через спеціальні режими та механізми оподаткування у цей саме період становила майже 16,5 млрд грн, або в середньому 2,7 млрд грн на рік [17, с. 73].

Важливу роль у підтримці розвитку кооперативного руху відіграють зарубіжні організації, серед яких широко відомий TASIC. Так у період з 1999 по 2004 рік у рамках міжнародних проектів було здійснено ряд спеціальних заходів.

Можна припустити, що завдяки такому співробітництву Україна отримала позитивний досвід зарубіжних організацій, корисну інформацію та додаткові знання.

Висновки

1. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи є новою та перспективною формою господарювання, яка дозволяє учасникам процесу, зберігаючи свою юридичну та економічну самостійність, поглибити спеціалізацію, підвищити якість послуг, отримувати прибуток не тільки від с.-г. виробництва, долати бар'єри при виході на ринки збуту продукції, технічного постачання, обслуговування, забезпечити себе кваліфікованими кадрами тощо.

2. Незважаючи на певні переваги цієї форми організації виробництва, спостерігається ціла низка проблем, які заважають розвитку кооперації у нашій країні: недосконалість нормативно-правової бази, недостатня підтримка зі сторони влади, тиск з боку податкових органів, нерозуміння суті кооперації з боку керівних органів та рядових членів, брак коштів для створення нових кооперативів тощо.

3. Як показують дані стійкого та стрімкого зростання кількості сільськогосподарських кооперативів у Житомирській області поки що не спостерігається. Хоча якщо порівнювати кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів 2008 та 2002 рр. спостерігається хоча не значне, але все ж таки збільшення цього показника.

4. Проведений регіональний розподіл дозволяє відстежити та відмітити наступні специфічні риси: регіонами в яких зосереджена максимальна кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у 2005 р. були Житомирська, Івано-Франківська та Хмельницька. У 2006 р. Івано-Франківська область здає звої позиції і знижує показник на 124 одиниці, натомість до трійки лідерів входить АР Крим, збільшивши досліджуваний показник на 70 одиниць. Приємним моментом являється той фактор, що досліджувана нами Житомирська область протягом трьох років входить до лідируючої трійки та займає у 2005, 2006 та 2007 рр. 2 місце, нараховуючи 83, 83 та 81 одиницю відповідно.

5. Групування даних за останні 10 р. (1997–2007 рр.) вказує, що найбільша кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів створювалася протягом 2000, 2001, 2003 та 2004 і саме у цей період їх склад нараховує найбільшу кількість членів, а саме: 42, 40, 26 та 32 працівника відповідно.

Перспективи подальших досліджень

Буде проведено анкетне обстеження та вибіркве опитування членів сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в аграрному секторі з метою виявлення позитивних та негативних моментів їх функціонування. Також буде зроблений кореляційно-регресійний аналіз для визначення залежності між часом існування кооперативу та кількістю членів, яких він налічує.

Література

1. Борисова В.А. Розвиток кооперативного руху в аграрній сфері / В.А. Борисова // Вісн. Полтавського держ. с.-г. ін-ту. — 2001. — № 5–6. — С. 106–108.
2. Булуй О.Г. Проблеми та перспективи розвитку сільськогосподарської кооперації в Житомирській області / О.Г. Булуй // Агроінком. — 2000. — № 2. — С. 24–27.
3. Величко І.М. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи як основа ринкового розвитку аграрного сектора економіки / І.М. Величко // Економіка: проблеми теорії та практики. Випуск 198, Т. 3. — 2005. — С. 543–552.
4. Вітанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Вітанович — Нью-Йорк: Тов-во укр. кооперації, 1964. — 624 с.
5. Горбонос Ф.В. Кооперація: методологічні і методичні основи / Ф.В. Горбонос — Львів: Львівський держ. аграр. ун-ет, 2003. — 264 с.
6. Горпинич О.В. Напрями розвитку організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві / О.В. Горпинич // Економіка АПК. — 2003. — № 5. — С. 45–51.
7. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / В.В. Зіновчук — 2-е вид., доп. і перероб. — К.: Логос, 2001. — 380 с.
8. Демченко А.М. Майбутнє — за сільськогосподарською кооперацією // Вісн. Полтавського держ. с.-г. ін-ту. — 2001. — № 5–6. — С. 69.
9. Про підприємства в Україні: Закон України // Відомості Верх. Ради України. — 1991. — № 24. — С. 272.
10. Нечипоренко О.М. Формування кооперативних підприємств в аграрному секторі економіки / О.М. Нечипоренко. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 172 с.
11. Про кооперацію: Закон України // Економіка АПК. — 2003. — № 9. — С. 142–152.
12. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України // Відомості Верх. Ради України. — 1997. — № 39. — С. 683–695.
13. Про затвердження Програми розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на 2003–2004 рр.: Постанова КМУ від 19 груд. 2002 р. // Офіційний вісн. України. — 2002. — № 51. — С. 38–42.
14. Лобанов Н.І. Організаційно-економічні, соціальні і правові проблеми розвитку обслуговуючих кооперативів / Н.І. Лобова // Вісн. Полтавського держ. с.-г. ін-ту. — 2001. — № 5–6. — С. 43–44.
15. Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні України на ринкових засадах: Указ Президента України від 19 груд. 2000 р. // Голос України. — 2000. — 19 груд.
16. Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку: Указ Президента України від 6 черв. 2000 р. // Офіційний вісник. — 2000. — № 3. — С. 20–22.

17. Цибок В.О. Бюджетна підтримка сільськогосподарських підприємств України за рахунок соціального режиму справлення ПДВ / В.О. Цибок // Фінанси України. – 2005. – № 13. – С. 71–79.

18. Watkins. Co-operative Principles Today and Tomorrow / Watkins, William P. – Manchester, UK: Holyoake Books, 1986. – 196 p.
